

УГРИН Т. В.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Університет Поля Валері – Монпельє III*

ЗОВНІШНІ ТОПОСИ ФРАНЦУЗЬКОГО МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ СТОСОВНО УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ (2004–2009 рр.)

Статтю присвячено дослідженню зовнішніх топосів дискурсу французької преси стосовно українських політиків у 2004–2009 роках. На основі кількісного аналізу корпусу з 1305 франкомовних статей автор виділяє основні теми, що пов'язані з постатями трьох ключових діячів української політичної сцени – Ю. В. Тимошенко, В. А. Ющенко та В. Ф. Януковича.

Ключові слова: медійний дискурс, репрезентація українських політиків, зовнішні топоси, корпусна лінгвістика, лексикометрія.

Статья посвящена исследованию внешних топосов дискурса французской прессы касательно украинских политиков в 2004–2009 годах. На основе количественного анализа корпуса из 1305 франкоязычных статей автор выделяет основные темы, связанные с личностями трёх ключевых деятелей украинской политической сцены – Ю. В. Тимошенко, В. А. Ющенко и В. Ф. Януковича.

Ключевые слова: дискурс медиа, репрезентация украинских политиков, топосы, корпусная лингвистика, лексикометрия.

The article analyses the main external topoi of the French media discourse on the Ukrainian politicians in 2004–2009. On the basis of the quantitative analysis of the corpus comprising 1305 articles, the author singles out the main topics related to the three main leaders of the Ukrainian political scene – Y. Tymoshenko, V. Yuschenko and V. Yanukovich.

Key words: media discourse, representation of Ukrainian political leaders, external topoi, corpus linguistics, lexicometry.

Дана розвідка має на меті визначити та проаналізувати основні зовнішні топоси дискурсу французької преси, присвяченого українському політикуму, на основі виділеного автором дослідження корпусу статей 5 французьких видань.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена актуальністю досліджень в галузі корпусної лінгвістики як такої та відносною нерозповсюдженістю застосування лексикометричного аналізу в українській лінгвістиці. Крім того, актуальність роботи зумовлена потребою у створенні корпусу статей сучасних французьких друкованих видань, тематика яких пов'язана з Україною, що створить можливість подальшого використання такого корпусу для інших досліджень.

Об'єктом дослідження в даній статті обрано французький медійний дискурс 2004–2009 років, пов'язаний з трьома постатями української політичної сцени – Ю. В. Тимошенко, В. А. Ющенко та В. Ф. Януковичем, – **предметом** – його основні зовнішні топоси.

Оскільки тематика нашого дисертаційного дослідження, присвяченого репрезентації українських політиків у французькому медійному дискурсі, є досить широкою, питання визначення меж дослідження постало перед нами ще на початковому етапі роботи. Беручи до уваги різноманітні фактори, як-от: можливість доступу до джерел інформації, використання у медійному дискурсі кількох семіотичних кодів, однорідність / гетерогенність дискурсу, що ляже в основу аналізу, методика аналізу дослідного матеріалу тощо, нами було прийнято рішення обмежити поле дослідження за допомогою створення власного корпусу текстів.

На відміну від ключових для сучасної лінгвістики понять *текст*, *дискурс* чи *мова*, які й досі позначені певною невизначеністю та розмитістю, у даному дослідженні ми відштовхуємося від поняття *корпусу*. “*Корпус є принципово новим об’єктом дослідження відносно того, який, як правильно, приписували лінгвістиці (мова), в основному тому, що він є обмеженим*”, зазначає французький лінгвіст Анн Кондамін [1:17].

За визначенням Джона МасХарді Сінклера, англо-саксонського дослідника, піонера в галузі корпусної лінгвістики, “*корпус є колекцією мовних даних, відібраних та організованих за певними експліцитними лінгвістичними критеріями, що використовуються як зразок мовлення*” [3].

Таким чином, **матеріалом** для даного дослідження послугував корпус з 1305 статей з трьох найбільш відомих французьких національних щоденних видань *Le Figaro* (488 статей), *Le Monde* (520 статей) та *Libération* (260 статей) і двох найпопулярніших тижневих видань *L'Express* (14 статей) та *Nouvel Observateur* (23 статті). Пошук статей відбувався за допомогою програми *Dow Jones Factiva* [4] на основі ключових слів (дескрипторів), що відповідають прізвищам та іменам трьох ключових постатей української політичної сцени: Ю. В. Тимошенко, В. А. Ющенко та В. Ф. Янукович. Період добору охоплює 5 років, з листопаду 2004 року, коли постаті українських політичних лідерів з’являються на шпальтах французьких видань у зв’язку із “Помаранчевою революцією”, до травня 2009 року.

Наукова новизна роботи полягає в подальшому розвитку лексикометричного аналізу лінгвістичного корпусу шляхом застосування останнього до створеного авторкою франкомовного корпусу з 1305 статей.

Перед тим, як перейти до безпосереднього аналізу виділеного корпусу, ми хотіли б більш чітко окреслити ключове для нашого

дослідження поняття *топосу*. Виникнення поняття *топосу* (*topos*) пов'язують з аристотелівською риторикою та з близьким до нього поняттям *загального місця* (*lieu commun*). За часів Арістотеля, топоси визначались як формальні категорії аргументації, як-от: більше / менше, можливе/неможливе тощо. У більш широкому розумінні, для позначення властивості чи загальної якості, яка може бути застосована до будь-якого поняття, вживалось поняття *загального місця*. Отже, мова йшла про щось тривіальне, повторюване, загальне, що відсилало не лише до категорій аргументації, а й до стійких словосполучень, банальних ідей тощо.

Пізніше, термін *топос* починає використовуватися для позначення основних тематичних напрямів тексту чи то дискурсу. Сьогодні у французькій лінгвістиці прийнято розмежовувати *внутрішні топоси* (*topoi intrinsèques*) та *зовнішні топоси* (*topoi extrinsèques*). Так, французькі дослідниці Р. Амоссі та А. П'єро визначають “внутрішні топоси як такі, що лежать в основі значення лексичної одиниці; зовнішні топоси є топосами додатковими, джерелом яких слугує ідеологічний резервуар, яким володіє кожна мова в той чи інший період. Таким чином, вони якнайяскравіше передають доксу, поширені в певному середовищі уявлення, оскільки витікають не з семантичних властивостей слова, а з певного зовнішнього принципу, який не може бути визначений виключно на основі (семантики) слова” [2:98]. У нашій роботі мова йтиме саме про останній різновид топосів, тобто, у даному випадку, про рекурентні теми в корпусі, до яких французькі журналісти постійно звертаються впродовж всього періоду аналізу (2004–2009).

Зважаючи на кількісні характеристики відібраного корпусу (4760397 знаків), ми обрали **лексикометрію** як основну методику ведення статистичного аналізу текстів. Такий вибір дозволив нам обробити наш корпус журналістських статей на надфразовому рівні, визначити частотний розподіл мовних одиниць всередині корпусу, вивчити контекст їхнього виникнення та вживання і, нарешті, співставити різні одиниці з метою виявлення особливостей останніх.

Лексикометричний аналіз корпусу проводився на основі програми *Lexico3*, розробленої науковцями Університету Сорбон Нувель Париж 3 [5]. Дана програма дозволяє проводити лексикометричний аналіз розподілу в корпусі складних одиниць різної природи, як-от: леми (канонічні форми лексеми), повторювані сегменти, однакові вживання слів, словосполучень та речень тощо. *Lexico3* розглядає графічну форму як сукупність знаків-

неделімітаторів, що знаходяться між двома знаками-делімітаторами. У ході нашого аналізу делімітаторами слугували наступні графічні символи: .,:;!/?/_-^"()[]{}\$\$ та пробіл. Крім того, варто зазначити, що велика та мала літери слова розпізнаються програмою, як два різні графічні знаки, що дозволяє розрізнити *Etat* (держава) та *état* (стан) тощо.

У зв'язку з наведеними вище особливостями програми *Lexico3*, після створення корпусу його було ретельно переглянуто та змінено з метою уніфікації інформації. До прикладу, великі літери на початку речення були змінені на малі (*Il* перетворилось на *il* тощо); власні назви, назви інституцій, організацій тощо, до складу яких входить кілька слів, були злиті в один графічний елемент (*Union européenne* замінено на *Unioneuropéenne*, *Viktor Iouchtchenko* на *ViktorIouchtchenko* тощо); наявні в різних друкованих виданнях відмінності у написанні слів були видалені (*OTAN* замінено на *Otan*, аби ця власна назва сприймалася, як єдина тощо).

Нарешті, для спрощення пошуку інформації в корпусі текст було відсегментовано, тобто поділено на кілька частин, що відповідають різним виданням та рокам публікації матеріалу. В середині кожного з виділених таким чином сегментів корпусу текст було поділено на параграфи. На цьому підготовчий етап роботи було завершено.

У результаті дослідження були отримані такі кількісні результати найбільш частотних (понад 100 згадувань) графічних форм корпусу:

Таблиця 1

Найбільш частотні графічні форми корпусу

Графічна форма	Кількість вжитків у корпусі	Графічна форма	Кількість вжитків у корпусі
Ukraine	4217	fraudes	236
président	3287	droit	234
Russie	2271	mouvement	215
Kiev	2020	histoire	214
Moscou	1740	presse	214
ViktorIouchtchenko	1595	empoisonnement	211
politique	1545	prooccidental	205
Iouchtchenko	1429	indépendance	204
premierministre	1367	VictorIouchtchenko	202
gaz	1354	population	202
pouvoir	1331	énergie	201
opposition	1212	Crimée	199
Europe	1054	NotreUkraine	197
gouvernement	966	Ouest	197
crise	914	placedellIndépendance	192

<i>Графічна форма</i>	<i>Кількість вжитків у корпусі</i>	<i>Графічна форма</i>	<i>Кількість вжитків у корпусі</i>
Parlement	834	Occident	187
présidentielle	808	Washington	183
ViktorIanoukovitch	807	Donetsk	181
IouliaTimochenko	790	Paris	172
révolutionorange	687	transit	169
Unioneuropéenne	632	Biélorussie	159
élection	628	dissolution	156
scrutin	626	influence	155
Gazprom	610	Allemagne	154
Ianoukovitch	602	PartidesRégions	151
VladimirPoutine	588	Moldavie	148
Kremlin	540	merNoire	144
Poutine	501	compromis	139
orange	477	lutte	137
Otan	470	gazier	136
législatives	464	avenir	135
Géorgie	419	discours	135
coalition	413	Sébastopol	134
LeonidKoutchma	409	Naftogaz	133
soviétique	386	langue	133
EtatsUnis	361	problème	133
Koutchma	360	dioxine	132
présidence	352	revanche	132
campagne	350	coopération	131
révolution	330	visage	130
démocratie	327	intégration	127
guerre	319	OSCE	124
adhésion	314	urnes	124
Français	313	russophones	122
Etat	312	diplomatie	121
économique	312	sondages	120
région	311	frontière	118
camp	306	flotte	117
députés	302	oligarques	116
forces	299	opposant	115
négociations	298	réforme	115
soutien	298	foule	111
sécurité	295	justice	111
Timochenko	285	“révolutionorange”	109
France	284	égérie	108
majorité	284	KGB	106
peuple	282	russophone	105
Coursuprême	277	CEI	103
conflit	272	communiste	102
démocratique	272	nucléaire	101

Графічна форма	Кількість вжитків у корпусі	Графічна форма	Кількість вжитків у корпусі
corruption	262	révolutions	101
Pologne	258	Victorlanoukovitch	100
économie	257	empire	100
Bruxelles	240	famille	100
URSS	237	sortie	100

Одразу зазначимо, що до таблиці увійшли переважно власні імена, загальні назви та іменникові сполучення, дані по неповнозначним частинам мови та переважній більшості повнозначних частин мови (дієслова, займенники, прикметники) не були включені до цієї таблиці через їхню нерепрезентативність.

Наведені в Табл. 1. результати лексикометричного аналізу нашого корпусу дозволяють нам виокремити наступні **зовнішні топоси французького медійного дискурсу про українських політиків:**

1. Відносини України з Росією;
2. Проблема енергетичної стабільності в Європі;
3. Політична криза в Україні;
4. Події “Помаранчевої революції” 2004 року;
5. Відносини України з Європейським союзом та Сполученими Штатами Америки;
6. Отруєння В. А. Ющенко.

Пропонуємо коротко розглянути особливості кожного з виділених топосів.

Відносини України з Росією

Табл. 2. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елемента *Russie* (Росія) в корпусі

Табл. 3. Графік кількісного розподілу вживань графічного елемента *Russie* (Росія) в різних сегментах корпусу

Як видно з Табл. 2. та Табл. 3., питання російсько-українських відносин однаково цікавить журналістів усіх проаналізованих видань, проте з незначними відмінностями у хронології. Інтерес дещо спадає в 2007 році, що, очевидно, можна пояснити наявністю значних внутрішніх проблем на

українській політичній сцені, та стрімко зростає у 2009 році у зв'язку з черговою кризою в газовому секторі.

Загалом відносини між Україною та Росією представлені в корпусі як неоднозначні. З одного боку, журналісти підкреслюють важливість “*des liens traditionnels*” (традиційних зв'язків) [6] між Україною та Росією: “*l'Ukraine avait gardé des liens étroits avec la Russie sur le plan politique, économique et militaire*” (Україна зберегла тісні зв'язки з Росією в політичному, економічному та військовому плані) [7]. Росія представлена як “*premier partenaire commercial (...) de l'Ukraine*” (перший торгівельний партнер (...) України) [8]. З іншого боку, підкреслюється їхня відмінність: “*l'Ukraine n'est pas la Russie*” (Україна – не Росія) [6].

Стосунки обох держав часто зображаються як конфліктні, що пов'язано з бажанням Росії зберегти Україну в зоні свого контролю: “*tout se passe comme si Vladimir Poutine avait pris à la lettre la déclaration de Zbigniew Brzezinski selon laquelle la Russie ne saurait redevenir un empire sans l'Ukraine*” (все відбувається так, ніби Володимир Путін буквально сприйняв заяву Збігнева Бжезінського, за якою Росія не зможе знову стати імперією без України) [9].

Одними з найбільш проблемних залишаються відносини в газовому секторі, які ми виділили як окремий топос корпусу.

Проблема енергетичної стабільності в Європі

Табл. 4. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елемента *gaz* (газ) в корпусі

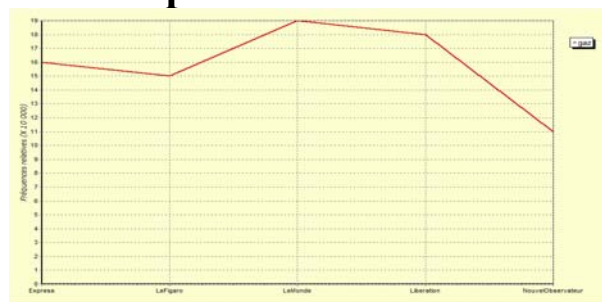

Табл. 5. Графік кількісного розподілу вживань графічного елемента *gaz* (газ) в різних сегментах корпусу

Очевидно, газовими питаннями переймаються журналісти та читачі усіх проаналізованих видань (див. Табл. 5.). Перший пік інтересу припадає на 2006 рік, коли Росія вперше відключила постачання газу до України (див. Табл. 4.). Далі інтерес дещо вщухає, хоча й не зникає повністю. Кульмінаційним є 2009 рік, що пояснюється об'єктивними факторами: на

початок року припадає виключення газу Україні та зупинка у постачанні блакитного палива до Європи.

Ця сфера українсько-російських відносин стала об'єктом метафоричного представлення з боку французьких журналістів. Так, стосунки України та Росії в період кризи описані як “*guerre du gaz*” (газова війна; 65 вживань у корпусі). Неодноразово підкреслюється використання Росією газу в якості “*arme de politique étrangère*” (зброї для ведення зовнішньої політики) [10]. Ю. В. Тимошенко зображається в цьому контексті як “*princesse du gaz*” (газова принцеса) [11] тощо.

Політична криза в Україні

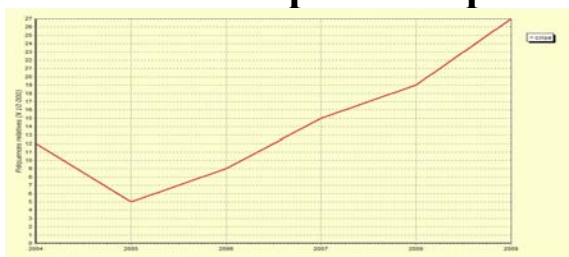

Табл. 6. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елемента *crise* (криза) в корпусі

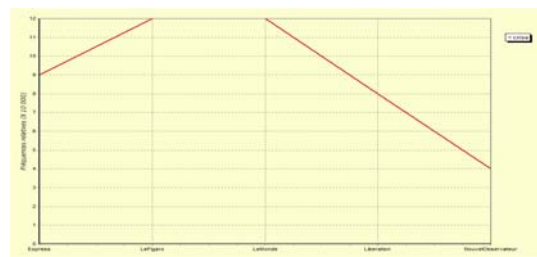

Табл. 7. Графік кількісного розподілу вживань графічного елемента *crise* (криза) в різних сегментах корпусу

Вперше термін *криза* вживається для позначення подій, що сколихнули українську політичну сцену в листопаді-грудні 2004 року. Проте, як видно з Табл. 6., за винятком незначного спаду в 2005 році, цей термін зустрічається у корпусі все частіше й частіше. Очевидно, це пояснюється об'єктивними факторами. Відставка уряду, розпуск парламенту, дострокові вибори, корупція, боротьба за владу, нестабільність створених коаліцій – такими є основні теми цього сегменту корпусу.

Події “Помаранчевої революції” 2004 року

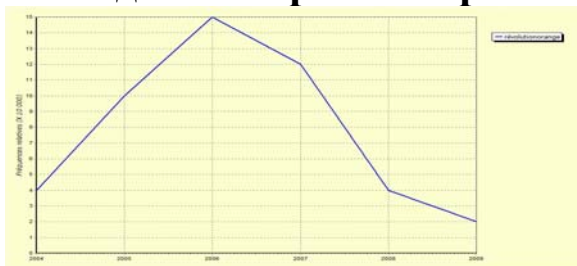

Табл. 8. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елемента *révolutionorange* (помаранчева революція) в корпусі

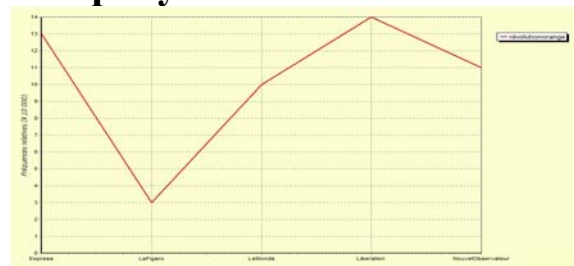

Табл. 9. Графік кількісного розподілу вживань графічного елемента *révolutionorange* (помаранчева революція) в різних сегментах корпусу

“*La révolution orange, qui a orienté l'Ukraine vers la démocratie*” (Помаранчева революція, яка вивела Україну на шлях демократії) [11], вочевидь, є однією з ключових подій проаналізованого періоду. Саме у зв'язку з масовими протестами проти фальсифікації виборів у 2004 році, Франція відкриває для себе Україну. Про важливість цих подій свідчить метонімічне вживання терміну *révolution orange* (помаранчева революція) французькими журналістами, як-от: “*c'est la “révolution orange” que la géant russe Gazprom, bras armé du Kremlin, veut mettre à genoux*” (саме “помаранчеву революцію” російський гігант Газпром, озброєна рука Кремля, хоче поставити на коліна) [12].

Ці події залишаються візитною карткою України аж до 2006 року, проте поступово їх заміщає тема газової війни та внутрішньої політичної кризи.

Відносини України з Європейським союзом та Сполученими Штатами Америки

Табл. 10. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елемента *Unioneuropéenne* (Європейський союз) в корпусі

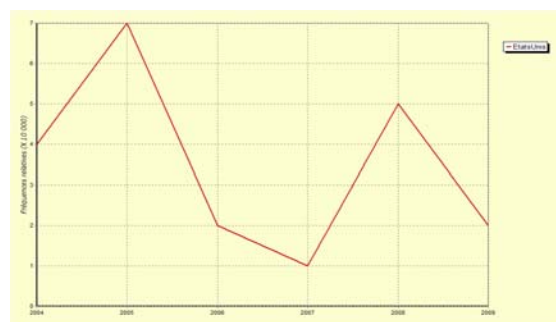

Табл. 11. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елемента *EtatsUnis* (США) в різних сегментах корпусу

Як видно з Табл. 10. та Табл. 11., увага до відносин України з Європейським союзом та США розподілена хронологічно нерівномірно. У 2004–2005 роках кількість згадувань про США є досить великою, що пов'язано з гіпотезою підтримки Сполученими Штатами демократичного руху в Україні. У 2007 році зовнішньополітичні відносини України відходять на другий план, що, в черговий раз, можна пояснити кризою на внутрішній політичній арені. Основні теми цього сегменту корпусу можна визначити так: політика сусідства, питання вступу до ЄС та НАТО, розвиток партнерства.

Отруєння В.А.Ющенка

Табл. 12. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елемента *empoisonnement* (отруєння) в корпусі

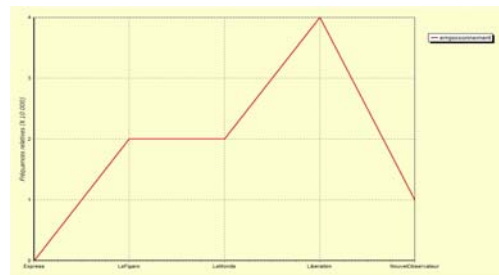

Табл. 13. Графік кількісного розподілу вживань графічного елемента *empoisonnement* (отруєння) в різних сегментах корпусу

Очевидно, що найбільша кількість згадувань про “*un véritable empoisonnement digne des vieilles recettes du KGB*” (справжнє отруєння, гідне давніх рецептів КГБ) [13], “*mystérieux*” (таємне) [14], “*étrange*” (дивне) [15], “*délibéré*” (навмисне) [16] та “*criminel*” (кримінальне) [17], припадає на 2004 рік. На початковому етапі теза про отруєння представлена як гіпотеза та чутки, потім вона знаходить своє подальше підтвердження, зокрема, в опублікованих свідченнях лікаря В. А. Ющенка.

Нарешті, найбільш частотними та знаковими для періоду аналізу датами можна вважати такі:

Таблиця 14

Дані по частотності вживання дат у корпусі

Дата	Кількість вжитків у корпусі	Дата	Кількість вжитків у корпусі
10janvier	12	1998	23
11septembre	11	1999	77
11septembre2001	4	1janvier	42
12décembre	10	1novembre	11
1917	10	2000	115
1932	21	2001	86
1933	20	2002	58
1941	10	2003	86
1945	21	2004	496
1950	10	2005	269
1954	20	2006	379
1960	14	2007	218
1970	11	2008	173
1980	28	2009	157
1986	15	2010	42
1988	12	2017	20

1989	18	21novembre	164
1990	63	24 novembre	22
1991	131	26décembre	134
1992	33	26mars	35
1993	29	2avril	21
1994	46	30septembre	33
1995	25	31octobre	28
1996	27	8septembre	19
1997	48		

З наведеної Табл. 14. видно, що такі події української історії, як голодомор 1932–1933 років, Друга світова війна, катастрофа на Чорнобильській АЕС, здобуття Україною незалежності тощо не знаходяться поза увагою французьких журналістів. Проте в центрі уваги знаходяться події останніх років, серед яких варто виділити 2004 рік, пов'язаний з подіями “Помаранчевої революції” та 2006–2007 роки, що співпадають з періодом загострення політичної кризи в Україні. Таким чином, наведені вище дані по датам підтверджують релевантність раніше виокремлених зовнішніх топосів корпусу.

Перспективи дослідження. Безумовно, виділені топоси є складовою частиною репрезентації українських політиків, і в більш глобальному масштабі України, у Франції, тому ведення подальшого якісного аналізу виділених рекурентних тем видається нам надзвичайно цікавим та важливим як з лінгвістичної, так і з соціо-культурної та політичної точки зору.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Sémantique et corpus* / Sous la direction de Anne Condamines. – P. : Hermès Science, 2005. – 351 p.
2. *Amossy R. Stéréotypes et clichés. Langue, discours, société* / Ruth Amossy, Anne Herschberg Pierrot. – P. : Armand Colin, 2007. – 127 p.

ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА

3. <http://www.owil.org/lexique/c.htm#Corpus>.
4. [factiva.com](http://www.factiva.com).
5. <http://www.cavi.univ-paris3.fr/Ilpga/ilpga/tal/lexicoWWW/team.htm>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. *Le modèle Poutine échoue en Ukraine* / Le Monde, 3 décembre 2004.
7. *L'Ukraine, clé de l'empire russe* / Le Monde, 14 décembre 2004.
8. *Les deux camps prêts à repartir aux urnes* / Le Monde, 2 décembre 2004.
9. *Les cartes de Poutine* / Le Nouvel Observateur, 9 décembre 2004.
10. *Est: l'automne au printemps* / L'Express, 6 avril 2006.
11. *Ukraine – Le soutien à l'opposition s'affirme* / L'Express, 11 janvier 2007.
12. *Moscou-Kiev: 50 millions d'Ukrainiens privés d'énergie* / Le Nouvel Observateur, 5 janvier 2006.
13. *La ténébreuse hospitalisation viennoise de Iouchtchenko* / Le Figaro, 10 décembre 2004.
14. *Les empoisonneurs venus du froid* / Le Monde, 15 février 2007.
15. *Viktor Iouchtchenko, gestionnaire trop tranquille* / Le Figaro, 27 mars 2006.
16. *Selon son médecin, Viktor Iouchtchenko a bel et bien été empoisonné* / Le Monde, 9 décembre 2004.
17. *Les soupçons d'empoisonnement de V. Iouchtchenko ne sont “ni confirmés, ni exclus”* / Le Monde, 8 décembre 2004.